

Majoros István

Bevezető gondolatok Közép-Európáról

Könyvünk buszonbát portrát mutat be a 20. századi Közép-

View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk

brought to you by **CORE**

provided by ELTE Digital Insti

lódott régióinkhoz. Így például a dél-afrikai Jan Christian Smuts, aki 1917-ben Svájcban találkozott az Osztrák–Magyar Monarchia képviselőivel, hogy a békéről tárgyaljon velük, majd 1919-ben Budapestre jött ugyancsak tárgyalni, s ezért méltán érdemli ki a „*tiszteletbeli*” közép-európai címet.

François Mitterand francia köztársasági elnökre sem lehet azt mondani, hogy közép-európai ember, de elnöki tevékenysége, konföderációs terve mégis a régióhoz köti. Említhetjük az angol George Cushingot, aki a budapesti Eötvös Kollégiumban tanult, majd a Londoni Egyetem Szláv és Kelet-európai Intézetének professzoraként és hazánk kitűnő ismerőjeként segítette a két ország kapcsolatait a hidegháború éveiben.

Bemutatunk olyan személyeket is, akiket a történelem méltatlanul elfeledett, pedig tevékenységük alapján tiszteletet érdemelnek. Ilyen volt az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó királya, a fiatalon, száműzetésben meghalt IV. Károly. A katolikus egyház bár boldoggá avatta, de „*világi emlékezete alig létezik*”. A szerző még annyit tesz hozzá: „*A múlandóságban sincs egyenlőség.*”

A méltatlanul elfeledettek közé tartozik Hantos Elemér, a Budapesti Egyetem (az ELTE elődje) professzora is, aki a két háború között angol, francia, német és magyar nyelvű publikációival és szervező munkájával igyekezett orvosolni, megoldani Közép–Európa égető problémáit a két háború közti időszakban, különösen a gazdasági világválságot követően.

A történelmi emlékezetben szintén jobb sorsra érdemes Koszorús Ferenc, aki az I. páncélos hadosztály vezérkari főnökeként 1944. július 6-ai akciójával a budapesti és a fővárosba menekült vidéki zsidóság nagy részét megmentette.

Kevesen ismerik Nathan Birnbaum nevét, még a zsidóság köreiben is, jóllehet a kelet-európai zsidóság jeles képviselője volt a 19. század végén és a 20. század első felében.

És tudják-e, kik írták alá a trianoni békeszerződést? Dr. Benárd Ágost és Drasche–Lázár Alfréd. Az ő nevük is a feledés homályába merült még a szakemberek körében is, pedig mindketten fontos pozíciókat töltöttek be a Monarchia idején és a két háború közti időszakban is.

Olvashatunk aztán egy Svájcban élt magyar írónról, Kristóf Ágotáról, aki francia nyelvterületen jól ismert, de Magyarországon alig tudnak róla valamit. Közép-európai sors, mondhatnánk erre, de nem az. Más kul-

túrkörben, más régióban is előfordul ehhez hasonló. Amikor egy neves spanyol író megkérdeztek, hogy mi a véleménye José Moncadáról, talán a legjelentősebb katalán íróról, kijelentette, nem ismeri őt. Pedig a kortársa volt.

Könyvünk természetesen „igazi” közép-európaiakkal is megismerteti az olvasót. Olyanokkal, akik itt születtek, munkásságuk ehhez a régióhoz kapcsolódik: Erdei Ferenc, Rákosi Jenő, Milan Kundera, Karel Kramář, Gömbös Gyula, Arthur Schnitzler, Edvard Kocbek, s még sorolhatnánk a neveket. Huszonhét személyiség, huszonhét tanulmány, jeles szerzők tollából.

A könyv szerzői, szerkesztői számára természetes a Közép-Európa fogalom használata, e bevezetőben mégis fel kell tenni a kérdést: mit jelent Közép-Európa és létezik-e ez a régió? A kérdés azért jogos, mert Hanák Péter a *Közép-Európa két koncepciója* című tanulmányában ezt írja a régióval kapcsolatban: *„Militáns hangok hirdetik - a szövetséges államokból és a Nyugatról egyaránt - hogy nincs Közép-Európa. Ez történeti fikció, ideológiai konstrukció, abszurditás, kísértetjárás, amely - Rolf Schneider keletnémet író szavait idézve - „olyan puha, olyan formátlan, annyira nem tápláló, mint a málnapuding”. „Közép-Európa - mondja ő - nem egyéb, mint egy restauratív mítosz az első és a második világháború előtti időszakból”. Ezzel összhangban két fiatal politológus pár hónappal ezelőtt az NSZK-ban megjelentetett egy tanulmányt, amelyben azt írják, hogy Közép-Európa diffúz rendező elv, semmilyen empirikus alapja nincs, se történetileg, se szociológiailag, s úgy szívja magába a mai hobbipolitikusok formátlan vágyait és ábrándozásait, mint a szivacs.”* Hanák a magyar Perényi József történészre is hivatkozik, aki szerint Közép-Európa nincs, nem létezik. Niederhauser Emil is azt írja egyik munkájában (A kelet-európai fejlődés egysége és különbözősége), hogy *„Európa inkább két, mint három részből áll: Nyugatból és Keletből”*.

Hanák Péter tanulmánya része annak a vitának, amelyet Milan Kundera *A megrabolt Nyugat avagy Közép-Európa tragédiája* című esszéje nyitott meg 1984-ben (A Kunderáról szóló tanulmány a kötetben). Ha a fenti idézet, hivatkozás igaz, ez esetben olyan dologról szól a vita – jegyzi meg Hanák –, ami nem is létezik. S ha ezt lefordítjuk a mi könyvünkre, akkor egy nem létező régió személyiségeit mutatjuk be, akik viszont léteztek. S így csak azt állapíthatjuk meg, hogy magyar, szlovén, szlovák, cseh vagy osztrák volt a bemutatott személy, s azt már nem, hogy Európa melyik régiójához tartozik? Pontosabban annyit meg tudunk mondani, hogy Európa keleti vagy nyugati feléhez tartozik valaki. Amikor ugyanis a vita zajlott a régióról, Európának volt egy keleti része a Szovjetunióval és a szocialista országok tömbjével, amelyet szembeállítottak a Nyugattal, a kapitalista világgal. Európa azonban sokkal összetettebb, mint az ideológiai szempont alapján két régióra redukált Euró-

pa. Ezért ha bevezetjük a Közép-Európa fogalmat, fel kell tennünk a kérdést: ez a régió Európa mely részeivel azonos? S ezt a Közép-Európa létezését tagadók is felvetették. Szerintük, ha Közép-Európa mégis létezik, akkor ez Németországgal, a Német Birodalommal és a Német-Római Birodalommal azonos. Ez azonban Hanák szerint egy logikai paradoxon, s Vajda Mihályra hivatkozik ezzel kapcsolatban. *„Közép-Európa elképzelhetetlen volt Németország nélkül és ma sem elképzelhető, sem gazdaságilag, sem politikailag nem életképes. Németországgal együtt viszont a német hegemonia élettere lesz, amelyet sem a Nyugat, sem a bennszülöttek zöme nem fogad el. Ergo, Közép-Európa létezése önmaga létét semmisíti meg. Németországgal megsemmisül, nélküle nem funkcionál.”* Hanák azonban nem fogadja el ezt a paradoxont. Szerinte a Közép-Európa koncepciókban két tendencia nyilvánul meg. Az egyiket valóban a Német Birodalom képviseli, amely nagyhatalmi törekvést takar, s ez a Habsburg Birodalomnak is sajátja volt. Metternich szerint az európai egyensúly itt dől el, s ezért a Habsburg Birodalom jelenti Közép-Európát. Friedrich List szerint – ő használja először a Mitteleuropa elnevezést – Közép-Európa Hollandiától és Belgiumtól egészen az Al-Dunáig tart, s az itt található országok vámuniót alkotnak. Hanák szerint azonban a német törekvéseket kifejező koncepcióval szemben létezett a bennszülöttek Közép-Európája, amely nem hegemon törekvéseket képvisel, hanem a Németország és Oroszország közti országok önvédelmét dinasztikus integrációs és föderációs eszközökkel.

Közép-Európa szinte minden korszakban lehetőséget ad a vitára, akkor is, ha tagadják a létezését, s akkor is, ha nem. Itthon, a környező országokban s a nyugati világban egyaránt megfigyelhető az érdeklődés a térség iránt. Bordeaux-ban a III-as számú egyetemen rendszeresen tartanak konferenciákat a régióról, s ugyanez mondható el a Paris III-ra, ahol Franciaország egyetlen Közép-Európa tanszéke működik. S lehetne sorolni más országokat is a régióval kapcsolatban. Az Európai utas című lap pedig 2007 nyarán szentelt kerekasztal-beszélgetést a régióról, s ahány résztvevő, annyi vélemény, elképzelés figyelhető meg Közép-Európáról, ahogy ez a nyolcvanas évek Kundera-vitájában is látható.

Közép-Európa elnevezéseiben is sokszínű: Kelet-Közép-Európa, Nyugat-Közép-Európa, Közép-Kelet-Európa, Dél-Kelet-Európa, Kárpát-Európa, Dunatáj, Dunai-Európa, Köztes-Európa, Középnek mondott Európa egyaránt megtalálható a térség elnevezései között. A sokszínűség a régió földrajzi meghatározásában is kimutatható. A francia Georges Castellán *A Közép-Európa népeinek története* című munkájában így definiálja a régiót: *„Közép-Európa nem végleges határokkal rendelkező földrajzi régió, s nem is egy mozdulatlan szerkezete a történelemnek. Évszázadok során fejlődött ki a német gyarmatosítás és az oroszok hatalmas területe közti érintkezéseknek köszönhetően. E két pólus között szerveződtek meg a 10. századtól kezdődően a szláv népek (csehek,*

szlovákok, lengyelek, szlovének), a finnugorok (magyarok és észtek) valamint a többiek, mint a románok, litvánok, lettek” A második világháború után viszont szerint Ausztria, Lengyelország, Csehszlovákia és Magyarország alkotta a régiót. A *közép-európai népek atlasza* című francia munka szerint húsz ország tartozik Közép-Európához, s az észteket, letteket, sőt a macedónokat és az albánokat is idesorolja. Kiss Gy. Csaba a Köztes-Európa és a Kelet-Közép-Európa fogalmat használja és szerint az Osztrák-Magyar Monarchia nem egyenlő Közép-Európával. A határok ebben a térségben nem élesek, így Fehéroroszország, Ukrajna és Moldova átmeneti sávot képeznek Kelet felé. A köztes zónába szerint a Baltikum is beletartozik a Balkánnal együtt, s a Nyugat felé az átmenetet Ausztria jelenti.

Érdemes idézni az üzleti szférát is. A Geberit nevű multinacionális cég számára Közép-Kelet-Európa a Lengyelországtól a volt Jugoszláviáig terjedő térséget jelenti. Számukra a Nyugat Bécsben ér véget, a Baltikum és Ukrajna a Geberit orosz irodájához tartozik, Románia pedig a Perzsa-öböl térségéhez. Péter László szerint Közép-Európát azonban nehéz földrajzi tényekből kiindulva megmagyarázni. Timothy Garton Asht idézi: „*nem olyan térség, mint mondjuk Közép-Amerika, amelynek határai a térképen berajzolhatók. Közép-Európa szellemi, lelki birodalom.*” Konrád György pedig így határozza meg térségünket: „*Akinek Marienbad és Zakopane, a Tatra és a Balaton jelent valamit, aki ezekben a tájakban a kedvét leli, ... az egy kevéssé közép-európai*”.

Térségünk rendkívül gazdag és sokszínű elnevezésben, földrajzi és egyéb definíciókban, állításokban s még tagadásban is, és ezt a gazdagságot könyvünk is tükrözi, jóllehet az itt bemutatott portrék csupán ízelítőt adnak abból, hogy mennyi jeles személyiséget adott Európának s a világnak régióink. Közép-Európa tehát él, létezik. Ahogy Konrád György fogalmaz: „*Közép-Európa valóság, akár utópia, akár rémkép*”. Igaz, időnként eltűnik, mint a második világháború után, hogy aztán az 1980-as években újra éltre keljen, megjelenjen. Úgy tűnt, 2004-ben, amikor csatlakoztunk az Európai Unióhoz, ismét meghalt. Feloldódott Európában. Pók Attila, a *Közép-Európa (1915–2004): posztkommunista gyászbeszéd* című tanulmányában búcsúztatta a régiót. Feltette persze a kérdést, hogy tényleg búcsút kell-e vennünk szeretett halottunktól, Közép-Európa eszméjétől. A válasza, ha nem is egy határozott nem, de azt sejteti, hogy van esély. „*Ha netán valami motoszkálást hallanának hőn szeretett halottunk virágokkal ékes sírjából – írja –, távolítsák el róla a sírkövet, és adjanak neki még egy esélyt a feltámadásra*”. S hozzáteszi: „*én még mindig hiszek a csodákban*” A csodákban mi is hiszünk, s Közép-Európában különösen, mert régióink az egyiptomi meghaló, feltámadó istenekhez hasonlít. S lehet, hogy álruhás királyfinak sem kell idelovagolnia fehér lován, hogy életre csókolja, mert a fönixmadárhoz hasonlóan hamvaiból mindig éltre kel, újjászületik.